

Anna Perälä

Esitelmä Espoon Kirjansitojat ry:n kokouksessa 21.11.2017
ja teksti yhdistyksen verkkosivuille

KIRJANSITOJIEHISTORIAN POLUILLA

Sidoshistoria alkoi siitä, että tekstejä alettiin kirjoittaa ja kopioida koodeksien muotoon eli taitetuille arkeille kirjoitettuna teksteinä. Se sai alkunsa noin 2000 vuotta sitten ja enemmän vauhtia 400-luvulta lähtien. Papyrusrullat saivat antaa sijaa pergamenttilehdille, pergamentti sittemmin paperille. Minä poikkean kirjansitojien historian poluille Euroopassa ja ennen kaikkea Pohjoismaissa.

Vanhimpien koodeksien lehdet suojattiin oletettavasti aluksi ennen kaikkea pergamentilla, jota seurasivat myös nahka, puu ja muut materiaalit. Kirjoja suojattiin myös rasioissa, lippaissa ja kirjapusseissa.

Aluksi kirjansitojat toimivat ennen kaikkea luostareissa, mikä olikin luontevaa, koska kirjoja kirjoitettiin ja ennen kaikkea kopioitiin luostareissa. Sitten kuvaan tulivat myös yliopistot ylioppilaiden kopioimine ja sitomine teoksineen, joiden hinnan päätti yliopisto. Myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa, pyöreästi sanottuna 1500-luvun taitteessa, edellä mainittujen rinnalla sijaa saivat myös yksityiset sitojat.

1440-luvulta lähtien alettiin soveltaa Gutenbergin kehittämää painotekniikkaa, ja eri maihin syntyi joukko kirjapainoja, joiden ryöntekijöiden määrä jäi useissa tapauksissa hyvin pieneksi. Kirjapainojen ei odotettu huolehtivan kirjojen sitomisesta, vaan kirjapainon velvollisuudet päättyivät siihen, että kollaattori oli tarkistanut kaikkien arkkien olevan tallella ja oikeassa järjestyksessä. Sitten arkit lähetettiin kustantajalle (jollei se ollut kirjanpainaja itse), kirjakauppiaille tai kirja-asiamiehelle tai jollekin sitoijalle tai useammallekin sen mukaan mitä sovittu oli.

Olosuhteet kirja-alalla ja näin ollen myös kirjansitojien mahdollisuudet ammatinsa harjoittamiseen ja pelkästään sen varassa elämiseen vaihtelivat suuresti eri maissa ja kaupungeissa. Valaisen tätä muutamien kirjapainohistorian esimerkein:

Kirjanpainaja Anton Kobergerilla (1440–1513) oli vuonna 1509 kirjapainossaan Nürnbergissä 25 painokonetta. Hän oli myös kustantaja ja hänellä oli oma sitomo. On selvää, että hänen luokseen ja hänen läheisyyteensä hakeutui myös kirjansitojia. Kobergerilla oli lisäksi vakituinen myyntiverkosto, asiamiehiä Budapestissa, Kölnissä, Frankfurtissa, Lyonissa, Pariisissa, Wienissä ja Varsovassa. Hän ei kuitenkaan lähettänyt matkojen päähän suuria määriä sidottuja kirjoja, vaan puutynnyreihin pakattuja sitomattomia arkkeja, mikä ylipäänsäkin oli yleiseurooppalainen käytäntö, suojasivathan vankat tiiviit tynnyrit kallisarvoisen sisältönsä niin kolhuilta kuin kastumiselta kuljetuksissa pitkin jokia ja merten alloilla. Niinpä Koberger välillisesti työllisti myös edellä mainittujen talouden ja kulttuurin keskusten kirjansitojia.

Toinen esimerkki: Venetsiasta tuli Italian niemimaan merkittävin kirjapainokaupunki. Vuonna 1473, kun kolmisenkymmentä vuotta oli kulunut Gutenbergin keksinnön lanseeraamisesta, Venetsiassa oli 10 kirjapainoa. Siitä edelleen noin kolmekymmentä vuotta myöhemmin eli 1500-luvun taitteessa siellä oli noin 150 kirjapainoa. Kobergerin

venetsialaisella aikalaisella, nimekkäällä Aldus Manutiuksella (1450–1515) ja hänen seuraajillaan ei tiettävästi ollut omaa sitomoa, mutta Aldus kustantajana ja hänen asiakkaansa vetivät puoleensa sitoja. Kustantajien ja kirjansitojien välille syntyi vakinaisia asiakkuussuhteita. Venetsissa syntyivät myös ensimmäisiin luettavat marokiinisidokset.

Entä Ruotsin valtakunta? Ruotsi sai ensimmäisen kirjanpainajansa noin 40 vuotta Gutenbergin kirjapainon käynnistämisen jälkeen, mutta useiden vuosikymmenten ajan Ruotsissa oli toimivia kirjapainoja enemmän tai vähemmän satunnaisesti. Yleensä kirjanpainajat tulivat sinne Saksasta, erikseen kutsuttuina, tiettyä tehtävää varten. Ruotsissa kirjapainotoiminta alkoi vakiintua vasta 1540-luvun alusta lähtien, toisin sanoen kun noin sata vuotta oli vierähtänyt Gutenbergin keksinnöstä. Tällöin Tukholman Kuninkaallinen kirjapaino aloitti toimintansa taitavan Amund Laurentssonin johdolla – hän oli se, joka painoi myös Mikael Agricolan teokset, ensimmäiset suomenkieliset kirjat.

Entä Suomi, Turku? Ensimmäisen suomalaisen kirjapainon eli Turun akatemian kirjapainon aloittaessa toimintansa Gutenbergin keksinnöstä oli kulunut peräti kaksisataa vuotta.

Ruotsin valtakunnan karuissa oloissa niin kirjapainojen kuin kirjansitojienkin asiakaskunta oli kaiken kaikkiaan melkoisen vähäinen. Kirjapainoja oli vain muutama, kouluja ei monen monta, ja suuri osa kansasta oli lukutaidotonta ja varatonta. Kirjansitojien yksityisiä asiakkaita oli lähinnä kuninkaallisten ja säätyläisten piiristä, ja toimeksiantajina oli myös tiettyjä instituutioita kuten tuomiokapitulit, katedraalikoulut, erilaiset viranomaiset arkistoineen sekä yliopistot eli Uppsalan ja Turun akatemia.

Ruotsin ensimmäiset kirjansitojat lienevät tulleet lähinnä Hollannista ja Lyypekestä, sittemmin myös muista Saksan kaupungeista. 1500-luvulta on tietoja kaikkiaan viidestä Turussa toimineesta kirjansitojasta, joista osa on kenties ollut vain käymäselteään, ja 1600-luvun Suomessa kirjansitojia oli tiettävästi vain Turussa ja Viipurissa. 1700-luvun puoliväliin mennessä kirjansitojamestareita oli ainakin ajoittain myös eräissä rannikkokaupungeissa: Oulussa, Vaasassa, Porvoossa, Pietarsaareissa, Raahessa, Porissa ja Naantalissa, ja satakunta vuotta myöhemmin kirjansitojamestareita oli jo maan kaikissa kaupungeissa.

Kirjansitoja-kirjakauppiat

Monet 1500- ja 1600-luvun kirjansitojista eivät toimineet pelkästään tällä alalla, vaan heillä saattoi olla rinnakkaisia rooleja kirjan maailmassa – kirjansitojan, kirjakauppiaan ja kustantajan. He toivat maahan muualla painettua kirjallisuutta sekä yksityisten henkilöiden että esimerkiksi yliopiston tilauksesta, mutta myös omaan lukuunsa myydäkseen sitä eteenpäin.

Kirjojen ohella kirjansitojat toivat tietysti myös tarvikkeita omiin tarpeisiinsa, kuten nahkaa, lehtikultaa, vernissaa, rautaoksidia, puuta – ja paperia sekä itselleen että kirjapainoille. Joistakin säilyneistä tuontiluetteloista, joita mm. ruotsalainen Arvid Hedberg on julkaissut teoksessaan *Stockholms bokbindare 1460–1880*. I–II. (Stockholm 1949–1960) ilmenee, että Ruotsissa toimineet kirjansitojat toivat mm. puuta ja päreitä tai paanuja. Aluksi kummastelin tätä, sillä kyllähän pohjoisen metsistä puuta riitti, mutta uskon löytäneeni selityksen: nämä omien metsien puut eivät olleet kirjansitojien tarpeisiin niitä parhaimpia laatuja. Puuta tarvittiin kirjankansiin, ja kestäväntä oli pyökki. Pyökki oli parasta myös kirjapainoissa tarvittavien puupiirroslaattojen materiaaliksi.

Kirjansitoja-kirjakauppiat toivat laajemmalle ostajakunnalle kirjojen ja pikku vihkosten lisäksi muutakin myytävää, esimerkiksi rautaa, ruutia, suolaa ja erilaista rihkamaa, yhtä ja toista, minkä tiesivät tekevän kauppansa. Vastaavasti he myivät ulkomaille esimerkiksi vuotia, tervaa ja voita.

Kirjansitojat olivat usein myös pergamentin valmistajia tai satulaseppiä. Säilyneet lähteet kertovat, että Ruotsissa vielä vuoteen 1628 saakka suurin osa kirjansitojista valmisti pergamentin itse – ja ilmeisesti usein myöhemminkin, sellaisesta kertovat eri ammattikuntiin kuuluneiden väliset riitajutut. Toisaalta monet kirjansitojat myös vaihtoivat ammattia siirtyen kokonaan pergamenttivalmistajiksi, mikä tosin 1700-luvun puolella ei ollut enää kovin kannattavaa.

Kirjansitoja-kustantajat

Ruotsissakin joillakin kirjansitojilla oli roolia myös kustantajina. Jotakin siitä kertovat myös tiedot ja laskelmani Tukholman kuninkaallisen kirjapainon ensimmäisten kymmenen vuoden ajalta 1543–1552 eli niiltä vuosilta, jolloin Mikael Agricolan teokset painettiin tuossa kirjapainossa. Kustantajien osuus jakautui seuraavasti, laskettuna ladottujen arkkien, ei yksittäisten nimekkeiden nojalla: Agricola 46 %, kirjansitoja-kirjakauppiat 43 %, valtio 5 %, ei tietoa 6 %.

Suurin osa kirjansitojien kustanteista 1500–1700-luvulla oli uusintapainoksia vanhoista ns. "isännättömistä" julkaisuista, joiden tekijä ei enää ollut elossa ja joista ilmestyi toistuvasti uusia painoksia milloin mistäkin kirjapainosta. Ne olivat ennen kaikkea kirkollista ja uskonnollista kirjallisuutta, virsikirjoja, hartauskirjoja, saarnakokoelmia, katekismuksia ja aapisia.

Saksasta saapunut Herman Sulcke (1591–1611) oli Ruotsin kirjansitoja-kirjakauppiasta ensimmäinen, joka antoi painaa näkyville tiedon itsestään myös kustantajana. Hän jopa teetti itselleen kustantajamerkin. Tuorein tieto Sulcken kustanteista on vuodelta 2015. Tuolloin suomalainen virsitutkija Suvi-Päivi Koski löysi Dresdenin kaupunginkirjastosta kaksi suomenkielistä julkaisua: Jaakko Finnon virsikirjan, jotka nyt oli "Herman Sulkin käskyst/ Staffan Myllärin präntill uudhistettu Rostochiss/ Wuona jälken Chrituxen syndymän 1607". Tämä Finnon virsikirjan uusi painos (1. p. 1583) ja samassa sidoksessa (valitettavasti jälkisidos) oli myös suomenkielinen Katekismus samalta vuodelta, sekin Staffan Myllärin eli Stefan Möllemannin kirjapainosta Rostockissa. Kirjojen löytyminen oli melkoinen uutispommi, sillä kummankaan painoksen olemassaolosta ei ollut säilynyt edes toisen käden tietoja.

Merkittävä Suomessa toiminut kirjansitoja-kustantaja oli Christian Trapp Turussa 1700-luvun ensi puoliskolla. Tuossa Suomen ainoassa yliopistokaupungissa hän uskaltautui kustantamaan latinankielistäkin kirjallisuutta.

Lyypekissäkin painettiin 1500-luvun loppupuolella ja 1600-luvun ensi vuosikymmeninä toistuvasti ruotsinkielisiä virsikirjoja, joiden kustantaja oli toisinaan joku saksalainen, toisinaan taas joku ruotsalainen kirjansitoja. Esimerkiksi vuonna 1622 lyypekiläinen Hans Witte painoi tukholmalaisen kirjansitoja Marcus Sigfridssonin kustantaman virsikirjan, jonka painosmäärä oli 2 000 kpl. Painattamistaan virsikirjoista Marcus Sigfridsson toi Ruotsiin 1 500 kpl. Marcus Sigfridsson oli kotoisin Mustasaaresta Vaasan lähettyviltä. Hän oli ilmeisesti saanut oppinsa ja kisällinkirjansa Tukholmassa, josta vuonna 1601 muutti Rostockiin. Siellä hän sai mestarikirjan ja palasi Tukholmaan todennäköisesti vuonna 1607.

Kirjansitojen ammattikuntasääntö

Vuonna 1623 Ruotsissa annettiin kuninkaallinen säädös ammattikuntajärjestysten laatimisesta, ja vuonna 1630 oltiin niin pitkällä, että kirjansitojen ammattikuntajärjestys voitiin allekirjoittaa. Seuraavassa on esimerkkejä sen työaikaa, mestarinäytteiltä ja kirjansitojen oikeuksia koskevista määräyksistä:

* Tukholmassa ei saanut olla enempää kuin neljä kirjansitojaa, erityisistä syistä pormestarin ja kaupungin raadin luvalla useampikin.

* Kirjansitojamestareilla ei saanut samanaikaisesti olla palveluksessaan useampia kuin 3 kirjansitojakisälliä ja 2 oppikoikaa tai 4 kisälliä ja 1 oppipoika.

* Kisällien työaika oli klo 5–21 tai klo 6–22, mihin sisältyi 1 1/2 tunnin ruokatauko.

* Oppipoikien täytyi olla opissa vähintään neljä vuotta, mikäli he itse kustantaisivat vaatteensa ja jalkineensa. Jos oppipoika sitoutui palvelemaan kuusi vuotta, mestari kustansi ne.

Tietysti säännöksiin sisältyi myös joukko määräyksiä sääntöjen rikkomisesta koituvista rangaistuksista.

Ammattikuntasäännöissä oli myös määräys mestarinäytteestä. Mestarinäytettä varten tuli valmistaa seuraavanlaiset sidokset:

Foliokokoinen Raamattu punaisessa nahkasidoksessa, jonka kannet ja syrjät oli kauniisti kullattu ja jossa oli kiinnityssoljet.

Sebastian Münsterin foliokokoinen *Cosmografia* siannahkasidoksessa, punaiset syrjät ja soljet.

Jokin kvarttoformaatisissa oleva kirja, jonka puukannet oli päällystetty paperilla.

Kirjoituskirja (konttorikirja) valkeassa vasikannahkasidoksessa, joka sisältää kaksi kirjaa valkeaa paperia, vihreät syrjät. (Kirja oli tässä yhteydessä mittayksikkö = 25 paperiarkkia.)

Oktaavokokoinen kirja punaisessa samettisidoksessa, jossa kaksi selkää (ns. kaksoissidos, tvillingsband) ja kullatut syrjät.

Mestarinäytteen tuli olla valmis 14 päivässä.

Kaiken kaikkiaan kirjansitojen ammattikuntajärjestys oli hyvin protektionistinen ja antoi kirjojen myynnin lähes kokonaan tukholmalaisten kirjansitojen käsiin. He saivat yksinoikeuden painettujen ja sidottujen kirjojen myyntiin niin Tukholmassa kuin Ruotsin valtakunnan markkinoilla ylipäänsäkin, kun taas muiden kirjansitojen myyntioikeudet rajoittuivat heidän oman hiippakuntansa alueelle.

Kirjanpainajat ja kustantajat saivat myydä vain sitomattomia julkaisuja ja vain omalla paikkakunnallaan. Yksityisillä kirja-asiamiehillä oli myyntioikeus vain, mikäli kyseisellä paikkakunnalla ei ollut kirjansitojaa.

Ulkomaiset kirjakauppiat toivat valtakuntaan suuren määrän niin sidottuja kuin sitomattomia kirjoja, mikä oli Ruotsin kirjansitojen vahingoksi, ammattikunnan säännöissä sanottiin. Niinpä ulkomaisia kirjakauppiaita kiellettiin tuomasta latinan-, saksan- ja ruotsinkielisiä tai muunkaan kielisiä kirjoja, lukuunottamatta sellaisia, joissa oli kuparipiirroksia tai karttoja, ja lukuunottamatta mapeja. Mapeilla lienee tarkoitettu mm. kuvasalkkuja ja -koteloita.

Siitä, että kirjanpainajia kiellettiin myymästä sidottuja kirjoja, syntyi erinäisiä riitaisuuksia siksikin, että Tukholmassa toimi kirjansitojia myös kirjanpainajina ja kirjanpainajia myös kirjansitojina.

Ammattikunnan virallista perustamista seurasi myös Tukholman Kirjansitojaseuran perustaminen ja seuran mestari- ja kisällisääntöjen laatiminen vuonna 1631. Ne noudattivat vastaavanlaisia saksalaisia ja kirjoitettiin saksaksi. Marcus Sigfridssonista tuli seuran ensimmäinen oltermanni.

Keskeistä säännöissä oli kisällien oikeuksia ja velvollisuuksia koskevat määräykset. Erityisiä vastuunkantajia olivat kirjansitojamestareiden joukosta vuosittain valittava kisällisä (gesällfader) sekä neljännesvuosittain valittava kisällivanhin (ältgesäll). Kisälli-isän kuului muun muassa tarjota vaeltavalle kisällille majoitus, ruokaa ja juomaa, ja jos kisälli halusi töitä, kisälli-isän oli hoidettava asiaa. Kisällivaelluksilla eri mestareiden palvelukseen ja eri maihin oli suuri merkitys ammattitaidon kehittymiselle ja monipuolistumiselle. Perinne jatkui useiden vuosisatojen ajan.

Säännöissä oli myös käyttäytymisohjeita ja säännöksiä rangaistavaksi katsotuista teoista ja menettelytavoista, samoin laiminlyöntejä ja rikkomuksia seuraavista rangaistuksista. Rangaistukset vaihtelivat olutkannullisesta tai kahdesta sakkoihin, palkanpidätyksiin ja suoranaisiin rahakorvauksiin. Muutama esimerkki työoloihin tai -ehtoihin kuuluvista asioista:

* Vuodessa on neljä vapaamaanantaita: uudenvuoden, pääsiäisen, juhannuksen ja Mikaelinpäivän (1. lokakuuta) jälkeiset maanantait.

* 14 päivää ennen pääsiäistä päättyy kisällien työskentely valon äärellä (vid lyse), eli kynttilän, lampun päreen tms. valossa. Työ valon äärellä alkaa taas 14 päivää ennen Mikaelinpäivää. Jos kisällit pilaavat jonkin työn, heidän on korvattava se.

* Jos joku kisälleistä lähtee kisällivaellukselle, muut saavat seurata häntä jonkin matkaa, mutta eivät saa olla poissa töistä kolme tuntia enempää.

* Palkan lisäksi mestarin on annettava kisälleille 12 äyriä kuukaudessa kylpylaitoksessa käyntiä varten.

Ammattikuntasäädöksiä täydennettiin ja muutettiin sittemmin useaan otteeseen. Esim. vuoden 1669 yleisen ammattikunta-asetuksen mukaan kisällikirjan saaneella kisällillä oli oikeus jäädä mestarin luo työhön, mutta yhtä lailla hänellä oli oikeus lähteä vaellukselle. Uudistetussa asetuksessa säädettiin myös, että kaupunkiin, jossa oli vähintään kolme mestaria, oli perustettava ammattikunta. Jos mestareita oli vähemmän, he saivat kuulua johonkin muualle perustettuun ammattikuntaan. Käytännössä kuuluttiin ennen kaikkea Tukholman ammattikuntaan. Vaikka Turussakin oli jo 1600-luvun lopulta lähtien toiminut samanaikaisesti kolme tai useampiakin mestareita, nämä eivät kiirehtineet oman ammattikunnan perustamista, vaan sellainen saatiin aikaan vasta vuonna 1775.

Ulkomailta yksityisesti tuodun ja yliopistojen tarpeisiin tuodun ulkomaisen kirjallisuuden osuus alkoi murentaa tukholmalaisten kirjansitojien monopolia sidottujen kirjojen myyjinä, mutta sitä kiihkeämmin he pyrkivät pitämään hallussaan kotimaisten julkaisujen myyntiä. Vuonna 1752 kuitenkin myös kustantajat ja kirjanpainajat saivat oikeudet sidottujen kirjojen myyntiin. Tosin jo vuonna 1766 kirjansitoijat saivat osan entisistä oikeuksistaan takaisin, mutta lopullinen myyntivapaus toteutui vuodesta 1787 lähtien. Käytännössä kirjansitojilla oli kuitenkin edelleen huomattava merkitys myös julkaisujen myyjinä.

Myyntiä ja markkinoita 1800-luvulla

Suomessa ammatikuntajärjestelmä päättyi vuonna 1868. Kisällikierrokset jatkuivat kuitenkin edelleen ja kirjansitojilla oli edelleen merkittävä rooli myös erilaisten julkaisujen myyjinä paitsi kotiseudullaan, myös suurilla markkinoilla eri puolilla maata. Varsinainen kirjakauppalaitos kehittyi melkoisen hitaasti. Ensimmäisen kirjakaupan Helsinkiin avasi

kirjansitoja Jakob Delphin, joka sai siihen senaatilta luvan vuonna 1821. Ensimmäinen kirjapainokin tuohon Suomen uuteen pääkaupunkiin oli perustettu vain pari vuotta aiemmin. 1820-luvulla senaatin luvalla toimivia niin sanottuja avoimia kirjakauppoja säännöllisine aukioloaikoineen olikin vain Turussa ja Helsingissä, 1840-luvulla jo muutamissa muissakin kaupungeissa.

Valtaosa kirjoista ja vihkosista myytiin edelleen tuon ajan termiä käyttäen *eksemplaareina*. Sanalla eksemplaari ei kuitenkaan tuossa yhteydessä ollut sitä merkitystä, joka meille ensimmäiseksi tulee mieleen, "kappale" – niin ja niin monta eksemplaaaria eli kappaletta. Eksemplaareilla tarkoitettiin julkaisuja, jotka toimitettiin jakeluun taitettuina irrallisina arkkeina, oikean sivujärjestyksen mukaisesti niputettuna – tai ainakin niin oli tarkoitus – tai taitetut arkit oli kiinnitetty selästä yhteen pellavalangalla muutaman neulanpiston avulla. Ostaja sai sitten itse päättää, halusiko hän sidottaa kirjansa ja millaisesta sidosasusta hän oli valmis maksamaan.

Myyntiluetteloissa julkaisut kuvattiin usein sidosasunsa nojalla kuuluen johonkin seuraavista ryhmistä: eksemplaari (ks. edellä), nidottu (häftad) eli pelkkä ohut paperipäälyys tai joustava kartonkisisidos, brosheerattu (brocherad), jossa ohuen paperipäälyksen teksti ja mahdollinen koristelu on toteutettu kirjapainotyönä, ja neljäntenä sidottu eli kovakantinen julkaisu.

Esimerkiksi Frenckellin kirjapainolla ei 1800-luvulla ollut omaa kirjansitomoa, ja loviisalaista kirjansitotajamestari Gustaf Adolf Seipellia on pidetty hänen huomattavimpana asiakkaanaan. Useita kertoja vuodessa Seipell körötti hevosillaan Helsinkiin ja maksoi Frenckellille käteisellä julkaisuista, joita sitten liisterikuvioidulla papereilla päällystettyinä tai nahkakakansiin sidottuina myi edelleen, paitsi eri paikkakunnille Suomessa, myös Pietariin, jossa asui runsaasti suomalaisia. Arkkiveisut kelpasivat kuitenkin markkinoille sellaisenaankin, ilman mitään päällyksiä.

Turkulainen kirjansitoja Johan Randén puolestaan painatti lokakuussa 1836 luettelon tuolloin myynnissään olevista kirjoista: "Tämän kautta tahto allekirjoitettu tietäväxi anda kunnioitettavalle yhteiselle kansalle, että minun tykönäni, Kirjan-sitoja Turusa, asuwa isolla Hämen kadulla endistä Akademian huonetta wastapäätä, löyty Seuraawaisia Uusia, niin myöskin wanhembia Suomalaisia Kirjoja myytäväksi Seuraawaista hindaa wastaan; Ja myöskin ylössidotan ja laitetan wanhoja Kirjoja sopiwaisen helpon hindaan Ruotsin Riksgäldi rahasa." Randén (Turku 1814–1839) harjoitti myös laajaa kirjojen vientiä Tukholmaan ja Pietariin.

Vielä katsaus 1800-luvun loppupuolelle. Vuoden 1886 kirkolliskokous hyväksyi uudistetun virsikirjan, ja seuraavina vuosina eri kustantajat, kuten Weilin & Göös ja Werner Söderström, ottivat siitä suuria painoksia, joita sidottivat eri sitomoissa. Tuolloin koneellistuminenkin oli päässyt jo päässyt vauhtiin. Vaikka virsikirjoja myytiin kustantajien standardisidoksissa, kirjansitojat tilasivat myös sitomattomia arkkeja. Esimerkiksi kirjansitoja Oskar Jalander Oulusta tilasi joulukuussa 1888 Werner Söderströmiltä arkit 2 000 virsikirjaa varten, joiden sitomisesta hän huolehtii itse, kuten hän kirjeessään mainitsi. Lokakuun lopulla 1889 A. F. Iivanainen Joensuusta hoputti Söderströmiä toimittamaan hänen tilauksensa pikaisesti, koska hänen tarkoituksenaan oli myydä itse sitomiaan virsikirjoja Joensuun ja Nurmeksen markkinoilla joulukuussa. Vaikka kustantajilla oli mahdollisuus toimittaa monenlaisia kauniita sidoksia, "tavallinen kansa välitti vain siitä, että kirjat olivat halpoja ja kestäviä".

Olin aikoinani antikvariaateissa kummastellut, miksi niin monet 1800-luvulla painetut ulkomaisetkin kirjat, ruotsalaiset, saksalaiset, englantilaiset, ranskalaiset... olivat suomalaisten kirjansitojien sitomia, sellaisiksi pääteltävissä, vaikka esimerkiksi Saksassa, kirjansidonnan edelläkävijämaassa, tehtiin jo runsaasti houkuttelevan näköisiä kustantajasideksia. Käydessäni myöhemmin Kansallisarkistossa läpi 1800-luvun ensipuoliskolla maahan tuotujen kirjojen luetteloita sain huomata, että suurin osa ulkomailta tuoduista teoksista todella saapui eksemplareina.

Eksemplarien tuonti oli maahantuojille edullista. Vuoden 1812 tullitaksan mukaan nidottujen kirjojen tullimaksu oli nimittäin korkeampi kuin sitomattomien, ja sidottujen kirjojen tullimaksu korkeampi kuin nidottujen, ja erityisen hienojen sidosten maahantuonnista sai maksaa vielä enemmän. Jos julkaisu tuotiin maahan nidottuna tai poikkeuksellisesti jopa sidottuna, siitä mainittiin lähetysluetteloissa ja ilmoituksissa erikseen.

Jälkisanat

Arkistolähteistä ilmenee, että myös Amund Laurentsson on sitonut kirjoja. Olisi tietysti kutkuttavaa voida näyttää jokin Agricolan teos, jota Laurentsson ei ole ainoastaan painanut vaan myös sitonut. Kuitenkaan tiedossani ei ole ainuttakaan Agricolan teoksen aikalaissidosta.

Varhaisimman tiedossani olevan Agricola-sidoksen äkkäsin Hämeenlinnan lyseon kirjaston hyllyltä: se oli hänen Uusi testamentinsa vuodelta 1547. Seurassani ollut Bibliofiilien seuran aktiivi Riku Jokinen otti siitä pari valokuvaa. Sokeapainetun koristelun yksityiskohtia sitten kuvasta tutkittuani ja lähdeteoksiin verrattuani saatoin todeta, että ne on saatu aikaan leimoin ja rullin, joita Marcus Sigfridsson on käyttänyt ainakin 1610-luvulta lähtien kuolemaansa 1645 saakka ja jotka sittemmin siirtyivät hänen seuraajalleen Hans Heinrich Zillrothille (1647–1657). Niipä tuo Agricolan Uusi testamentti on sidottu aikaisintaan noin 60 vuotta ja viimeistään kenties yli 100 vuotta ilmestymisensä jälkeen.

Suuret julkiset kirjastot ovat usein korvanneet vanhoja sidoksia yhdenmukaisilla kirjastosidoksilla ja jotkut varakkaat kirjanomistajat ovat halunneet ilahduttaa itseään ja vieraitaan yhdenmukaisilla vierä vieressä olevilla kauniselkäsillä sidoksilla. Näin monista kirjastoista ja kirjanomistajista on valitettavasti kuitenkin tullut sidoshistorian ja kirjojen kulkeutumisesta kertovan omistushistorian tuhoajia.

Jos vanhassa pahoinkin vaurioituneessa sidoksessa on koristelua tai muuta ajastaan ja vanhoista menetelmistä kertovaa, ja jos sen suttuisilla ja repaleisillakin etupapereilla on omistajamerkintöjä, tietoja lahjoituksista, lukijakommentteja tai muuta henkilö- ja kulttuurihistoriaa valaisevaa, soisin sen säilyvän. Kirjan historiaa voi suojata ja kirjaa voi säilyttää vaikkapa taitavan kirjansitojan tekemässä kauniissa suojakotelossa tai rasiassa.